

<https://doi.org/10.5281/zenodo.13847597>

Улуғбек Халмуинов

Тошкент Кимё ҳалқаро университети
“Тарих” кафедраси доцент в.б., PhD.

VI-VIII асрларда фарғонанинг бошқарув марказлари

Аннотация. Илк ўрта асрлардаги Фарғона водийсида бир неча ҳукмдорлик бўлиб, Ахсикент, Косон, Кува, Узганд, Исфара шаҳарлари бошқарув маркази вазифасини бажарган. Уларнинг катта бир қисмида ўзининг алоҳида бошқарувига эга маҳаллий сулолалар мавжуд бўлиб, ўз ҳудуди, ҳукмдори, унинг унвони, бошқарув аппарати, қароргоҳи, кўшини, ҳокимият рамзлари ва ҳоказо каби давлатчилик анъаналарига эга бўлишган. Бу даврда водийда қадимий сулола ўрнини Фарбий Турк хоқонлигининг бир тармоғи бўлмиш Фарғона Ашина сулоласи эгаллаб, Косон шаҳрини ўз бошқарув марказига айлантиради.

Калит сўзлар. бошқарув маркази, пойтахт, ҳукмдорлик, Ахсикент, Косон, Кува, Узганд, Исфара.

Илк ўрта асрлар шартли равишда асосан милодий V-IX асрларни ўз ичига олиб, бу давр Марказий Осиё тарихида ўзига хос ўрин тутади. Бу даврда минтақа тарихида Эфталитлар (420-565) ва Турк хоқонлиги (552-744) сингари йирик салтанатларнинг ўртага чиқиши ва араб истилоси каби марказий осийлик этнослар ижтимоий-маданий ҳаётини тубдан ўзгартириб юборган воқеликларга бойлиги

билан ажралиб туради. Марказий Осиё, хусусан, унинг ўтроқ қисми бўлмиш Амударё – Сирдарё оралиғи ва унга туташ ҳудудларда жойлашган Чоч, Ўтрор, Фарғона, Уструшона, Суғд, Бухоро, Хоразм, Тўхористон сингари воҳа ҳукмдорликларида юз берган ижтимоий-сиёсий жараёнлар ушбу учала салтанат билан боғлиқ кечди. Бу ҳукмдорликлардаги ўнлаб бошқарув марказлари кўплаб воқеликлар фаол кечган ҳудудлар сифатида тарихда ўзига хос ўрин эгаллади. Айниқса, бу ҳолат Фарғона водийсидаги бошқарув марказлари мисолида ўз ифода топди.

Милоддан олдинги сўнгги бир мингйилликнинг охири чорагида бўлганидек, милодий бир мингйилликнинг илк ярмида ҳам Фарғона ўнлаб шаҳарлар ва уларнинг бошини бириктирган бир қатор сиёсий-маъмурий марказлардан иборат эди. Хитой, араб-форс тилидаги ёзма манбалар ва археологик қазилмаларда кўлга киритилган маълумотлардан аён бўлишича, илк ўрта асрларда Фарғона водийсида Ахсикент, Косон, Қува, Узганд каби шаҳарлар мавжуд бўлиб, улар водийдаги ўнлаб шаҳар ва йирик аҳоли масканларини ўз ичига олувчи алоҳида-алоҳида сиёсий-маъмурий марказ, яъни бошқарув вазифасини бажаришган. Улар орасида қайси бирининг пойтахт ёки қароргоҳ мақомида бўлганини аниқлаш бугунги кун тарихшунослигининг долзарб масалаларидан биридир. Бироз қуйида тўхталиб ўтадиганимиздек, Ахсикент водийнинг асосий бошқарув маркази, қолганлари эса унга бўйсунувчи маъмурий бирликлар сифатидаги сиёсий-маъмурий бирликлар бўлгани маълум бўлса-да, бироқ ёзма манбаларда баъзан Косоннинг ёки Куванинг, баъзан эса Узганднинг бошқарув маркази сифатида эслатилиши[1, 13-25 б] бу масалани чуқурроқ ўрганишни талаб қилади.

Аввало, шуни таъкидлаб ўтиш керакки, айрим пайтларни ҳисобга олмаганда, қадимги даврларда бўлганидек бу даврда ҳам Фарғона водийси ягона бир давлат ёки ҳукмдорлик бўлмай, бир неча катта-кичик ҳукмдорликлардан иборат эди.

Фарғона водийсининг географик жойлашувидан келиб чиқиб, водийнинг текислик ва тоғлик қисмларида ёки марказий ва чекка қисмларидаги шаҳар ёки вилоятлар ўз бошқарувида эркин бўлишга ҳаракат қилар, улардан бирортаси ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий-маданий жиҳатдан кучайса бошқаларига нисбатан етакчилик қилиш сиёсатини юритар эди. Масалан, водийнинг ўрта қисмида жойлашган Ахсикент ўзининг географик жойлашуви ва иқтисодий қудратидан келиб чиқиб, кўпинча етакчи куч сифатида майдонга чиққан бўлса, водийнинг тоққа яқин ва нисбатан шимолда ўрин олган Косон ҳам шунга ўхшаш даъвода бўлгани пайқалади. Нисбатан чеккароқда жойлашган Узганд эса ўзининг географик хусусиятларидан келиб чиқиб, мустақил сиёсатини юритишга тиришгани кўзга ташланади. Демак, Сирдарё дарёсининг водийни иккига бўлиб туриши, теварак-атрофининг тоғлар билан қуршалгани ёки чўл, қир-адирларнинг бўлиши водийда бир вақтнинг ўзида бир-биридан нисбатан мустақил ҳукмдорликлар ва уларнинг бошқарув марказлари бўлишига замин яратган эди. Уларни қуйидагича тартибда кўриб чиқамиз:

Ахсикент. Хитой манбаларида *Сигян* (бугунги Эски Ахсикент ёдгорлиги) пойтахт деб кўрсатилади[2, 529 б]. Шунингдек, ёзма манбаларда қадимги “Фарғона шаҳри” ҳам қайд этилиб, А.А. Анорбоев, А.А. Асқаров каби олимлар уни Ахсикат харобалари билан боғлайдилар[3, 110-113 б]. IX-XII аср араб-форс географлари асарларида Фарғона водийсида 40 та шаҳар бўлгани, унинг пойтахти Сирдарё бўйидаги Ахсикат экани, унинг айланаси 3 фарсахдан (18 км) кам эмаслиги эслаб ўтилади[4, 29-40 б].

Фарғонанинг бошқарув марказлари айнан қайси шаҳарлар бўлгани масаласида ҳам тақдқиқотчилар бир қатор фикрларни ўртага ташлаганлар. Айниқса, улар “Син Тан-шу” (“Янги Тан сулоласи тарихи”) номли хитой йилномасида Фарғона ҳукмдори *Чжэнчжу-хэ* (Сирдарё) шимолидаги *Сигян* (Ахсикент) шаҳрида ўтириши, ҳукмдорлари Вэй ва Жин сулолалари давридан бери авлоддан-авлодга бу

ерни бошқариб келишгани, *Чжэн-гуан* даври (627-649 йиллар)да Ғарбий турклардан *Кан Мохэду* (Баходур) ҳукмдор *Кибини* ўлдириб, *Ашина Шуни* унинг шаҳрини қўлга киритгани, Шуни ўлгандан сўнг унинг ўғли *Эбочжи* (марҳум) Кибининг укасига ҳукмдор унвонини бериб, уни *Хумин* (Қува?) шаҳрида бошқарувга тайинлагани, Эбочжининг ўзиёса *Кэсай* (Косон) шаҳрида туриб ҳукм юрита бошлагани қайд этилади[5, 27-28 б].

Бундан кўринадики, VII асрнинг илк чорагига Ахсикент Фарғона водийсининг асосий бошқарув маркази - пойтахт бўлиб келган, Ғарбий турк хоқонлари фаолияти натижасида бир муддат ўз мавқеини сақлаб, хоқонлик вакиллари – Фарғона Ашина сулоласи учун ҳам бошқарув маркази вазифасини ўтай бошлаган, орадан кўп ўтмай эса ўрнини Косон шаҳри олган.

Косон. Фарғона водийсининг шимолида жойлашган Косон (хит. *Гуйшань, Гйесай*) шаҳридаёзма манбаларга кўра, Фарғона ҳукмдорлари қароргоҳи жойлашган эди. Унинг ўрни бугунги Косонсой ва унинг атрофидаги Муғ қалъа ёдгорлиги, деб ҳисобланади. Айрим тадқиқотчилар фикрича, Косон VIII аср бошларида Фарғонанинг пойтахтига айланган[6, 85 б]. Шимолий Фарғонадаги туркий сулоланинг маркази Косон шаҳри (*хит. Кесай*) ҳисобланган бўлиб[7, 222 б], Фарғона тизмаси ва Тангритоғ (Тяншан) тизмалари орасидаги чорвадорлар учун бу ерлар қулай бўлган. Юқорида хитой манбалари асосида келтириб ўтилганидек, Ашина Шуни ўлгандан сўнг унинг ўғли *Эбочжи* (марҳум) Кибининг укасига ҳукмдор унвонини бериб, *Хумин* (Қува?) шаҳрида бошқарувга тайинлайди, Эбочжининг ўзиёса Косон шаҳрида бошқарувга ўтиради[8, 188-189 б].

Хитой йилномаларида эслатилишича, 658 йилда Кэсай (Косон) шаҳри хитойликлар томонидан “Сю-шюн (Хюсюн) вилояти” деб аталиб, унга бош ҳарбий амалдор *Аляоцан* ҳоким (*ци-ши*) қилиб тайинланади: “*Икки йил ўтгач (658 й.), Кэсай Хюсюн номли вилоятга ўзгартирилди. Аляоцан у (Хюсюн)нинг ҳукмдори этиб*

тайинланди, шу вақтдан эътиборан ҳар йили сарой (Хитой)га элчи жўнатиб турди[9, 83 б]”. Бундан биров олдин, 657 йилда Ғарбий Турк хоқонлиги Хитой томонидан тор-мор этилиб, хоқонлик қўли остидаги воҳа ҳукмдорликларида Тан империясига хос маъмурий бўлиниш жорий этилган эди. Орадан кўп ўтмай Фарғона 658 йили Хитойга тобе ҳукмдорликлардан бирига айлантирилиши ҳам ушбу воқеликлар билан боғлиқ кечган кўринади.

Демак, Фарғона Тан империясининг волийликларидан бирига айлантирилгач, Гйесай номи Сюсюн (Хюсюн) шаклида ўзгартирилиб, бу ерда тобе вилоят таъсис этилади. Унинг бошқарувига Ашина хонадонига мансуб Эбочжи эмас, балки маҳаллий сулола вакили Аляоцаннинг тайинланишининг ҳам ўзига хос сабаблари бор эди. Улардан бири, айрим тадқиқотчиларнинг фикрича, бир йил олдин Хитой қўшини томонидан тор-мор этилган Ғарбий Турк хоқонлиги ва Фарғона Ашина сулоласига бориб тақаларди. Яъни Косонда туриб бутун Фарғонани ўз қўл остида тутиб турган Ашина хонадонининг вакили – Эбочжи хитойликлар назарида ишончли вакил бўла олмаган. Аксинча, унинг қўл остидаги Аляоцан унга нисбатан анча ишончлироқ ноиб бўлиши мумкин эди. Буни юқорида хитой йилномаларида таъкидлаб ўтилган *“Кэсай Хюсюн номли вилоятга ўзгартирилди. Аляоцан у (Хюсюн)нинг ҳукмдори этиб тайинланди”* мазмунидаги маълумот ҳам тасдиқлайди. Шунингдек, бу ҳолат Аляоцаннинг Хитой императорига ҳар йили совға-саломлар билан элчилик ҳайъатини жўнатиб турганида ҳам ўз ифодасини топган[10, 39 б].

Демак, 658 йилда Косон яна бир карра Фарғона водийсининг асосий бошқарув марказига айланиб, энди бу ерда Ашина хонадони вакиллари эмас, аксинча, водийнинг қадимий маҳаллий сулолаларидан бири ўтиради. Бироқ бу вазият узоқ давом этмаган кўринади. Чунки, Фарғонадаги Ашина сулоласи яна ўз мавқеини тиклаб, бутун водийда ўз ҳокимиятини ўрнатган ва бошқа ҳукмдорликларга устунлик қила бошлаган эди. Жумладан, араб ва хитой манбаларидан англашилича,

VIII аср биринчи ярмида “чўр”, “тархон” каби унвонларга эга Фарғона хукмдорлари водийда кечган сиёсий воқеаларнинг бошида турар эди. О.И. Смирнова 720-йилларда Фарғонани бошқарган Алту-чўрни туркий деб қараб, у ва унинг ўғли исмида туркий чўр (چور) унвони унвони учраши, бу эса уларни туркий бўлган, дейишга имкон беришини ёзади [11, 256 б]. “Тан шу” йилномасида 738-751 йиллар давомида Фарғонани *Асилань дагань-чжу* (*Арслон тархон-чўр) бошқаргани тилга олинади [12, 149 б]. Ҳар ҳолда улар Косонда туриб, бутун водийни бошқаришга тиришганлар.

Бундан сал олдинроқ, яъни 710- йилларда водийда юз берган сиёсий воқеликлар Фарғона Ашина сулоласининг бошқарув маркази яна Косонда бўлган, деб тахмин қилишга имкон беради. Хусусан, 726 йилда Шимолий Ҳиндистонда бўлган хитой сайёҳи Хой Чао (726) Фарғонада иккита ҳокимият борлиги, бири Сирдарёнинг шимолида *Тукюе* (турк)лар бошқаруви, жанубида эса *Даши* (араб)ларга бўйсунувчи бошқарув борлигини эслатиб ўтади [13, 193 б]. Ундан бир неча йил олдин, 715 йилда Қутайба ибн Муслим бошчилигида араб қўшинлари Фарғонага юриш қилган, бу ернинг бошқарувчиси енгилгач, Куча (Шарқий Туркистон)га қочиб, ёрдам сўраган, араблар эса Фарғона бошқарувига الطار (Алутар, хитой йилномаларида *Аляода*) исмли бир кишини ноиб тайинлаб қайтган эдилар. Демак, Хой Чао келган 726 йилда Сирдарёнинг шимолида турклар, жанубида арабларга қарам бошқарув ўрнатилган эди. Сирдарёнинг шимолида асосан Косон шаҳри жойлашган бўлиб, 750- йилларда араблар яна бир бор водийни бўйсундириш учун келганларида бу ерда туркий хукмдорлар бошқаруви мавжуд эди [14, 140 б].

Қува. Юқорида келтириб ўтилганидек, хитой манбаларида водий жанубида жойлашган Хуминшаҳрида хукмдор яшагани эслатилади. Йилномалардаги Хумин шаҳрининг ўрни борасида аниқ фикрлар йўқ бўлиб, бу шаҳар қадимги Қува (Қубо) билан тенгаштирилмоқда [15, 28 б]. Хитойча ва араб тилларидаги ёзма манбалар ҳар

иккала шаҳарни водийнинг бошқарув марказларидан бири сифатида кўрсатиши уларни битта шаҳар номининг фарқли тиллардаги манбаларда турлича берилишидир, дейиш мумкин. Хитойликлар Қува номини ўз тилларига мослаб берган бўлса керак.

Ғарбий Турк хоқонлиги вакили – 630- йиллар атрофида Фарғонадаги туркий сулолага асос солган Ашина Шуни ўлгандан сўнг унинг ўғли *Эбочжи* Фарғонанинг собиқ маҳаллий ҳукмдори Кибининг укасига ҳукмдор унвонини бериб, уни *Хумин* шаҳрида бошқарувга тайинлаб, ўзи эса *Кэсай* (Косон) шаҳрида ҳукм юрита бошлаган[16, 188-189 б] пайтда бу шаҳар водийнинг сиёсий-маъмурий марказларидан бирига айланади. Археологик тадқиқотлардан маълум бўлишича, Қува ўз майдони, маданий қатламларининг қалинлиги, муҳофаа деворларининг мукамаллиги ва яхши ривожланганлиги билан *Хумин* шаҳрига тўғри келади[17, 278-279 б]. Эҳтимол, Қува шаҳри Аляоцан Эбочжига тобе бўлиб турган 658 йилгача водийдаги бошқарув марказларидан бири бўлиб, Косондаги Ашина сулоласига бўйсунган.

Бир қатор тадқиқотчилар ёзма маълумотлар ва бу давр водий шаҳарлари харобалари хусусиятларидан келиб чиқиб, асосан Ахсикент, Косон ва Қува шаҳарлари Фарғона водийсининг сиёсий-маъмурий марказлари ёки пойтахт / қароргоҳ бўлганлини аниқладилар[18, 16-44 б]. М. Хатамованинг ёзишича, илк ўрта юз йилликларда Фарғонани маҳаллий ва туркий сулолалар қуйидагича маъмурий-сиёсий марказ (пойтахт – қароргоҳ)лардан иборат бўлиб, маҳаллий Ихшидийлар Ахсикат (*хит.* Сигян) ва хоқонлик вакиллари (Фарғона Ашина сулоласи) Косон (*хит.* Гэсай)да, Турк хоқонлиги ноиблари - тутуқлар эса Қува (*хит.* Хумин)да туриб водийни бошқарган бўлиши мумкин[19, 81-87 б]. Ғ. Бобоёров Фарғонадаги Ашина сулоласига тегишли қадимги турк-рун ва суғдий ёзувли 2 та мис танганинг ҳам

айнан Қува шаҳар харобаларидан топилишига суяниб, бу ерни хоқонликка алоқадор туркий сулоланинг асосий марказларидан бири бўлган, деб санайди[20, 135-146 б].

Ўзганд. Қўқон хонлиги адабий муҳитига тегишли шажара туридаги “Насабнома”ларнинг бири – П. Маманов қўлэзмасида (47-55 ва 132-155 сатрлар) Фарғонадаги сиёсий воқеликлар келтирилиб, водийда 2 та бошқарувчи бўлгани айтилади ва улардан бири Карвон-Баст, иккинчиси Ихшит деб келтирилади: *دو پادشاه داشتند یکی کاروان بست پادشاه دویم اخشیت* (89-сатр) [16, 127 б]. А. Муминов “Насабномаи туркий”да Фарғона ҳукмдорлардан бири Ихшит (Малик-Ихшит) Узганд ва Фарғонани, иккинчиси эса Карвон-баст (Карвон-шиш) Боб ва Косонни бошқарган, деб келтирилишини ёзади[16, 149 б]. Ихшит – исломдан одинги Фарғона ва Суғд ҳукмдорларининг бош унвони “ихшид” бўлганлиги кўплаб араб, форс ва туркий тилли асарларида учрайди. Бироқ, Карвон-баст (*کاروان بست*) ёки Карвон-шиш (*کروان شیش*) киши исмими ё бўлмаса унвоними масаласи ўз ечимини топганича йўқ. Шунингдек, бундай атама ёки шунга ўхшашроғи бирор ёзма манбада деярли учрамайди. Шу ўринда ўрта аср араб-форс манбаларида Фарғона водийсидаги йирик шаҳарлардан бири ўлароқ эслатилиб, Косон яқинида кўрсатилган *کروان* (Карвон) шаҳри номи билан ушбу атама орасида қандайдир боғлиқлик бордек кўринади[21, 229 б].

Араб-форс географлари (IX-XII асрлар) асарларида Узганднинг Чўр-тегин (IX аср) исмли ҳукмдори тўғрисида сўз бориб, В.В. Бартольд уни туркий ҳукмдор, деб санайди. Унинг ёзишича, Ўзганд ва тоғ довони орасидаги мавзелардан бири “Дехқон Чўр-тегин” деб номланган бўлиб, Н.Ф. Петровскийнинг берган маълумотга кўра, ҳозирги кунда ҳам Узган ва Отбоши орасидаги йўл бўйида шу номдаги қишлоқ учрайди[22, 213 б]. Ушбу маълумотларга таянилса, “Чўр-тегин” унвони Фарғона бошқарувчилари орасида фақатгина Узганд ҳукмдорларига тегишли бўлмаганмикин” мазмунидаги савол туғилади. Бироқ, VII-IX аср оралиғида

Фарғона ҳукмдорларидан бир нечасининг исми сифатида ушбу кўшалок унвон учрайдики, бу эса “Фарғона водийсида Ашина хонадони бош сулола бўлган, қолган ҳукмдорликлар эса унга бўйсунган, шу туфайли водий бошқаруви билан боғлиқ манбаларда “Чўр” ёки “Чўр-тегин” унвонлари кўп учрайди” деб ҳисоблашга ундайди.

Исфара. Қутайба ибн Муслим Фарғона водийсини эгаллаган 714-715 йилларда Исфара шаҳрида ўз ноибини қолдириб, у орқали Фарғонада араб ҳокимиятининг назоратини ўрнатган эди[11, 242 б]. Юқорида келтириб ўтилганидек, хитой роҳиби Хой Чао 726 йилги воқеалар муносабати билан Фарғонада 2 та ҳокимият борлиги, улардан бири водийнинг Сирдарё шимолидагиси туркий ҳокимият, иккинчиси ушбу дарёнинг жанубидаги араб ҳокимияти эканлигини ёзган эди[13, 193 б]. Ҳар ҳолда Қутайба Исфарада ўз ноибини тайинлар экан бу шаҳарни турклардан тортиб олган кўринади. Чунончи, Абу Жаъфар ат-Табарий ўзининг “Тарих ар-русул ва-мулук” асарида ҳижрий 103 (милодий 721/722) йилги воқеаларга тўхталиб, қароргоҳи Исфарада жойлашган тахт вориси Балаза (Нилон) [11, 185 б] ҳақида ёзиб, у кейинчалик Фарғона ҳукмдори бўлган Жур (Алту-чўр)нинг отаси эканига урғу беради[23, 185 б]. Айрим тадқиқотчиларга кўра, Жур исми аслида туркий чўр унвонининг арабча ёзилиш бичимларидан бири эди[11, 256; 285 б]. О.И. Смирнова ушбу ҳукмдор исмларидан келиб чиқиб, уларни Фарғонанинг туркий сулоласига мансуб бўлган деб ёзади[11, 256 б]. Демак, Фарғона Ашина сулоласи ўз вакилларида бирини Исфара бошқарувида тайинлаган, кейинчалик бу ер араблар қўлига ўтган эди.

Хитой йилномаси “Тан-шу”дан маълум бўлишича, Фарғонада илк ўрта асрларда 6 та катта ва 100 тача кичик шаҳарлар (аслида булар кичик шаҳар эмас, рустоқ ёки каттароқ қишлоқ бўлиши мумкин – муал.) бўлган[24, 319 б]. Шаҳарлар кўпроқ водийнинг анчайин зич бўлган шарқий қисмига тўпланган эди[25, 133 б].

Араблар босқини даврида манбаларда Фарғонада йирик шаҳар сиёсий-маъмурий марказ – Косон, Ахсикат, Ураст, Исфара ва Хужанд тилга олинса, Табарий эса (839-923) Қубо, Хужанд, Косон, Боб ва Фарғона номли 5 та шаҳарни эслатади[26, 212-222 б].

Хуллас, илк ўрта асрлардаги Фарғона водийси тарихига қисқача назар ташлаш шундан дарак берадики, бу даврда, айниқса, VI-VIII асрларда водийда бир неча ҳукмдорлик бўлиб, Ахсикат, Косон, Қува, Узганд, Исфара шаҳарлари уларнинг бошқарув маркази вазифасини бажарган. Уларнинг катта бир қисмида ўзининг алоҳида бошқарувига эга маҳаллий сулолалар мавжуд бўлиб, улар ўз худуди, ҳукмдори, унвони, бошқарув аппарати, қароргоҳи, қўшини, ҳокимият рамзлари ва ҳоказо каби давлатчилик анъаналарига эга бўлган. Шу билан бирга, улар бир-биридан қанчалик мустақил бўлмасин, сиёсий-маъмурий ўлка сифатида водийда “Фарғона” тушунчаси мавжуд бўлиб, бу ҳолат маҳаллий аҳолига нисбатан “фарғоналиклар” атамасининг ишлатилганида ҳам ўз тасдиғини топган.. Жумладан, суғдча “фарғаник”, арабча “Фарғоний”, хитойча “Фоханна, Боханна” каби географик атамаларнинг учраши бу қарашни кучайтирди. Шунингдек, водийдаги ҳукмдорликлар ичкарида нечоғлик ўз сулолавий номига эга бўлса ҳам, ташқарида “Фарғона ҳукмдори”, “Фарғона лашкарбошиси” сифатида билинганлар.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Аскарлов А.А. Ўзбек давлатчилигининг илк босқичларида қадимги Фарғона // Фарғона водийси тарихининг долзарб муаммолари. 1-жилд. Фарғона, 2000.

2. Бартольд В.В. Статьи из энциклопедии ислама // Соч. Т. 3. Москва., 1965. – С. 529.
3. Анарбаев А. Средневековые города Ферганы по письменным источникам // История, культура и экономика юга Кыргызстана. – Ош, 2000 – С.110-113.
4. Истахри. [Китаб] масалик ва-л-мамалик. Извлечение / Пер. с перс. З.Н.Ворожейкиной // МИКК. 2-е изд. Бишкек, 2002. – С. 29-40
5. Хўжаев А. Шин Тангшу (“Тан сулоласининг янги тарихи”)дан / Ўзбекистон тарихи. Хрестоматия, 2/1. Тошкент.: Фан, 2014. – Б. 27-28.
6. Согдийские документы с горы Муг. Чтение, Перевод. Комментарий. Вып. II. Юридические документы и письма / Чтение, перевод и комментарии В. А. Лившица. Москва.:Изд-во восточной лит-ры, 1962. – С. 85.
7. Stark S. Die Alttürken zeit in Mittel- und Zentralasien. Wiesbaden, 2008. P. 222.
8. Малявкин А. Г. Танские хроники о государствах Центральной Азии. – Новосибирск: Наука, 1989. – С. 188-189.
9. Taşagıl A. Gök-Türkler. II. Ankara: TTK, 1999. – S. 83.
10. Бобоёров Ф. Чоч тарихидан лавхалар (Илк ўрта асрлар). Тошкент: «Yangi nashr», 2010. Б. 39
11. Смирнова О. И. Очерки из истории Согда. Москва: Наука, 1970. – С. 256.
12. Chavannes E. Documents sur les Tou-kiue (Turks) occidentaux // Сборник трудов Орхонской экспедиции. Вып. 6. – СПб., 1903. – 378 p.
13. Бернштам А. Н. Тюрки и Средняя Азия в описании Хой Чао (726) // ВДИ. Москва., 1952. – № 1. – С. 193.
14. Муминов А.К. Кокандская версия исламизации Туркестана / Подвижники ислама. Культ святых и суфизм в Средней Азии и на Кавказе. Москва.: Изд. Восточная библиотека РАН, 2004. С. 140.

15. Ширинов Т.Ш., Матбобоев Б.Х., Иванов Г.П. Аҳмад ал-Фарғоний даврида Қува шахри. Тошкент., 1998. Б. 28.
16. Малявкин А. Г. Танские хроники о государствах Центральной Азии. – Новосибирск: Наука, 1989. – 431 с.
17. Матбобоев Б.Х. Қадимги Фарғонанинг илк ўрта асрлар даври маданияти (V–VIII асрлар археологик манбаларининг тарихий таҳлили асосида).: Тарих фанлари док. диссертацияси. – Самарқанд, 2009. – 569 б.
18. Раҳмонов Н., Матбобоев Б. Ўзбекистоннинг кўхна туркий-рун ёзувлари. Ташкент., 2006. Б. 16-44
19. Хатамова М. Фарғонадаги туркий сулола // «Фарғона водийси тарихи янги тадқиқотларда» мавзuidaги III республика илмий-амалий анжумани. Фарғона, 30 май, 2014 йил. Фарғона, 2014. 81-87-бетлар
20. Babayar G. Fergane bölgesinde bulunan Türk-Runik yazılı Köktürk sikkeleri üzerine // Dünden Bugüne İpek Yolu: Beklentiler ve Gerçekler. İstanbul, 2008.S. 135-146.
21. Исламизация и сакральные родословные родословные в Центральной Азии: Наследие Исхак Баба в нарративной и генеалогической традициях / Ответ. ред. Девин Ди Уис, А.К. Муминов. Алматы, 2013. С. 229.
22. Бартольд В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия / Соч. Т. 1. Москва., 1963. С. 213.
23. Матбобоев Б.Х. Қадимги Фарғонанинг илк ўрта асрлар даври маданияти (V–VIII асрлар археологик манбаларининг тарихий таҳлили асосида).: Тарих фанлари док. диссертацияси. – Самарқанд, 2009. – 569 б.
24. Бичурин Н. Я. (Иакинф). Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. В 3-х томах. – Москва – Ленинград: Изд. АН СССР. – том I. – 1950. – 383 с.; том II. – 1950. – 335 с.; том III. – 327 с.

25. Горбунова Н.Г. Некоторые итоги исследования поселений Ферганы Кушанского времени // ТД сессии, посвященной итогам полевых археологических исследований. Ташкент., 1973. С. 133.
26. Бартольд В.В. Туркестан в эпоху монгольского нашествия // Соч. Т. 1. Москва., 1963. С. 212-222.

Administrative centers of fergana in the VI-VIII centuries

In early medieval ages, Fergana valley was dominated by several rulers and such cities as Akhsikent, Koson, Kuva, Uzgend, Isfara functioned as the administrative center. Most of them had local dynasties with their own rule having such traditions as statehood, territory, ruler, title, governing apparatus, residence, army, administrative symbols, and etc. In that period, the ancient dynasty in the valley was substituted by the Ferghana Ashina dynasty which was a branch of the Western Turkic Empire, and chose Koson as its administrative center.

Key words. Headquarters, Capital, Sovereignty, Akhsikent, Kasan, Kuva, Uzgend, Isfara.

Административные центры ферганы в VI-VIII веках

Аннотация. В Ферганской долине в раннем средневековье существовали несколько владений и такие города как Ахсикент, Касан, Кува, Узген, Исфара были административными центрами этих владений. Большинство из них управлялись местными династиями с отдельным управлением, и они имели государственные традиции как территория, правители, ранги, административная система, резиденция, армия, государственные символы и т.д. В течение этого периода древние династии долины были заменены Ферганской династией Ашина, которая

была одной из ветвей Западного Тюркского Каганата. Город Касан превратился в административный центр региона.

Ключевые слова. административный центр, столица, суверенитет, Ахсикент, Касан, Кува, Узген, Исфара.